

آموزش های قرآنی

آموزش فنون قرائت قرآن کریم

آشنایی با تألیفات قرآن پژوهان استان اصفهان

آموزش فنون قرائت

دکتر محمدرضا ستوده‌نیا

مقاله دوم

در مقاله قبل به توضیح بخش‌هایی از دستگاه صوتی انسان پرداختیم. در این مقاله به شرح بقیه آن می‌پردازیم.

۷- زبان: اصلی‌ترین عضو در دستگاه صوتی انسان است. این عضو شبیه به قطعه گوشتی است که دارای انعطاف‌پذیری فراوان است. حالت انعطاف‌پذیری زبان باعث شده تا با حرکات پیچیده خود بیشترین تعداد حروف را ایجاد نماید.

اصولاً اگر این عضو نبود انسان قادر به تکلم نبود. در اهمیت این عضو همین مقدار کفایت می‌کند که شیوه گفتار و تکلم و لهجه هر قوم و ملتی را «زبان» نامگذاری

نموده‌اند. مثلاً می‌گویند: زبان فارسی، زبان عربی، زبان ترکی و ...

خداوند نیز در قرآن کریم تفاوت زبان‌ها را جزو آیات و نشانه‌های خود به شمار آورده است.

وَ مِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ
اِخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَ أَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ^۱

و از نشانه‌های او آفرینش آسمان‌ها و زمین و دگرگونی زبان‌ها و رنگ‌های شماست، هر آینه در این امر نشانه‌هایی برای دانشمندان و آگاهان است.

زبان از دیدگاه علم تجوید دارای قسمت‌هایی است که در اینجا به شرح آن می‌پردازیم.

قسمت‌های زبان

۱- سر زبان: که به آن تیغه زبان هم می‌گویند و در عربی نیز به آن «طَرَفُ اللِّسَانِ» گفته می‌شود.

سر زبان در تلفظ بسیاری از حروف مانند «ط، ت، د، ظ، ذ، ث» دخالت مستقیم دارد.

۲- وسط زبان: قسمت وسط از روی

زبان است که در تلفظ برخی حروف مانند «ج، ش، ی» مؤثر است و در عربی به آن «وَسَطُ اللِّسَانِ» می‌گویند.

۳- انتهای زبان: قسمت انتهایی زبان است که نزدیک به حلق است و در عربی به آن «أَقْصَى اللِّسَانِ» می‌گویند.

انتهای زبان با حرکات مخصوص و گاهی با تمایل به طرف بالا و نزدیک شدن به سقف دهان (نرمکام) باعث ایجاد حروف و صداها و یا تغییر کیفیت صدای بعضی از حروف می‌شود.

۴- کناره‌های زبان: کناره زبان در مجاورت دندان‌های آسیا قرار دارد. زبان دارای دو کناره است یکی در طرف راست و دیگری در طرف چپ، البته تقسیمات دیگری نیز برای زبان ذکر نموده‌اند که برای آشنایی شما فقط به ذکر نام آنها اکتفا می‌نمائیم:

أَسَلَةُ اللِّسَانِ (قسمت تیز سر زبان)

ظَهْرُ اللِّسَانِ (قسمتی از روی زبان که

مشترک با سر زبان است)

خَافَةُ اللِّسَانِ (همان کناره زبان است)^۲

برای درک صحیح و مشاهده تصاویر

دستگاه صوتی انسان می‌توانید به سی دی رایانه‌ای آموزش تجوید (روایت ۱) مراجعه نمایید.

دندان‌ها

دندان‌ها در انسان بالغ، مجموعاً سی و دو دندان است که شانزده دندان در فک بالا و شانزده دندان در فک پایین قرار دارد.

اگر یک خط فرضی از جلو دهان به طرف عقب دهان ترسیم نمائیم، به طوری که یکی از حفره‌های بینی در سمت راست و دیگری در سمت چپ این خط واقع شود، تعداد هشت تا از دندان‌های هر فک در یک سمت این خط و هشت تایی دیگر به صورت قرینه آنها در طرف دیگر خط واقع می‌شود.

بنابراین کافی است تا با هشت دندان و موقعیت هر یک آشنا شویم زیرا، هر یک از هشت دندان دارای قرینه و همانندی است که عیناً در طرف دیگر دهان وجود دارد...

نام دندان ها

دانستن نام دندان ها در آموزش تعدادی از حروف ضروری است که در اینجا به ترتیب از جلو دهان شروع می‌کنیم:

۱ - دندان پیشین: این دندان دقیقاً زیر یکی از حفره‌های بینی قرار گرفته و قرینه آن نیز زیر حفره دیگر واقع شده است. بنابراین تعداد دندان‌های پیشین در فک بالا دو عدد است که در جلو دهان می‌باشند و در فک پایین نیز دو دندان پیشین وجود دارد. در عربی به آنها «ثنايا» می‌گویند.

۲ - دندان‌های رباعیات: این دندان‌ها نیز به تعداد چهار عدد می‌باشند که در هر قسمت از فک یک عدد از آن در کنار دندان پیشین قرار گرفته است.

۳- دندان‌های نیش: این دندان‌ها نیز به تعداد چهار عدد می‌باشند که در هر قسمت از فک یک عدد در کنار دندان‌های رباعیات قرار دارد. (معمولاً دارای سر برآمده و تیز می‌باشند). در عربی به آنها «أنياب» می‌گویند.

۴- دندان‌های آسیای کوچک: این

دندان‌ها نیز به تعداد چهار عدد می‌باشند که در هر قسمت از فک یک عدد و در کنار دندان‌های آسیاب قرار دارد (معمولاً در هنگام خنده آخرین دندان‌ها است که پیدا می‌شود). در عربی به این دندان‌ها «ضواحک» می‌گویند.

۵ - دندان‌های آسیای بزرگ: این دندان‌ها به تعداد دوازده عدد می‌باشند که در هر قسمت از فک سه عدد در کنار دندان‌های ضواحک وجود دارند. در عربی به این دندان‌ها «طواحن» می‌گویند.

۶- دندان‌های عقل: آخرین دندان‌ها است که در انتهای فک رشد می‌کند و تعداد آن چهار عدد می‌باشد که در هر قسمت از فک یک عدد وجود دارد. در بسیاری از افراد این دندان دیر رشد می‌کنند و زود هم از بین می‌روند. این دندان در تلفظ حروف تأثیر مستقیم ندارد. در عربی به دندان‌های عقل «نواجذ» می‌گویند.

لب‌ها

یکی دیگر از اعضای دستگاه تکلم انسان «لب» می‌باشد. با بسته شدن لب‌ها چند حرف تلفظ می‌شود. همچنین در اثر باز شدن یا گرد شدن آنها حروف دیگری بوجود می‌آیند.

لب‌ها نیز دارای حالت انعطاف‌پذیری هستند و با تغییر حالت خود کیفیت صداها را تغییر می‌دهند. در عربی به لب «شفته» و به دو لب «شفتان» گویند.

خیشوم

انتهای حفره‌های بینی به فضایی متصل می‌شود که به آن «خیشوم» می‌گویند. خیشوم از یک طرف به بینی راه دارد و از طرف دیگر به حلق مرتبط است. بنابراین هوا می‌تواند با عبور از حلق دو راه در پیش داشته باشد:

۱ - عبور هوا از فضای دهان و خروج آن از بین دو لب.

۲ - عبور هوا از فضای خیشوم و خروج آن از بینی.

این پدیده باعث شده است تا برخی از حروف و صداها از فضای خیشوم شنیده شوند و برخی از آنها نیز از فضای دهان تلفظ

شوند. تعیین مسیر عبور هوا از هر یک از این دو مسیر به عهده «زبان کوچک» که نرمکام است. به طور کلی خیشوم در کنترل طنین صدای انسان و کیفیت آن سهم به سزایی دارد. این امر هنگامی که انسان سرما خورده باشد به خوبی قابل درک می‌باشد. زیرا کیفیت صدا به طور کلی تغییر می‌کند، این به خاطر متورم شدن یا تنگ شدن فضای خیشوم و بینی در اثر سرماخوردگی است.

تا اینجا با دستگاه صوتی انسان به طور نسبی آشنا شدیم. حال به توضیح نحوه تلفظ و به وجود آمدن حروف می‌پردازیم.

در اینجا بعضی از نویسندگان، حروف را به ترتیب الفبا مورد بررسی قرار داده‌اند و عده‌ای نیز حروف را بر اساس ترتیب محل تلفظشان مورد بحث قرار داده‌اند. از آنجا که روش دوم بر اساس تجربه آموزشی موفق‌تر بوده است، ما نیز از روش دوم استفاده می‌نمائیم.

آشنایی با چند اصطلاح

مخرج حرف: جایگاه تلفظ و پدید آمدن حرف (محل تولید حرف)

هر یک از حروف در نقطه‌ای از دستگاه صوتی انسان به وجود می‌آید که به آن نقطه، مخرج می‌گویند. مخرج یعنی محل خروج و از نظر ادبی، اسم مکان می‌باشد. به عنوان مثال حرف (ب) از میان دو لب خارج می‌شود. بنابراین مخرج (ب)، لب‌ها هستند. حرف (ف) نیز از قرار گرفتن دندان‌های پیشین بالا روی لب پائین، پدید می‌آید.

مخارج حروف: جمع مخرج حرف است (جایگاه‌های تلفظ حروف).

تعداد مخارج حروف: بر اساس نظر ابن‌جَزَری در منظومه الجَزَریّه تعداد مخارج حروف، هفده مخرج است. به بیان روشن‌تر، تمام حروف عربی از هفده جایگاه تلفظ می‌شوند. زیرا جایگاه تلفظ بعضی از حروف به قدری به یکدیگر نزدیک است که دارای مخرج واحد هستند مانند:

سه حرف د، ت، ط که دارای یک مخرج هستند و با (ص، س، ز) و همین‌طور سه حرف (ث، ذ، ظ) نیز از یک مخرج پدید می‌آیند.

مَخْرَجُ الحُرُوفِ سَبْعَةٌ عَشْرَ

عَلَى الذِّی یَخْتَارُهُ مِنَ اخْتِبَارِ^۲

ادامه دارد

مصادر مقاله

(۱) سورة روم، آیه ۲۲

(۲) برای درک صحیح و مشاهده تصاویر دستگاه صوتی

انسان می‌توانید به (سی‌دی رایانه‌ای) آموزش تجوید (روایت

یک) مراجعه نمایید

(۳) ابن‌الجَزَری، محمد، منظومه الجَزَریّه